Audronė Šapaitė

Senkapis Šiauliuose, Vytauto g. 84

2008 m. archeologinių žvalgymų Šiaulių senamiestyje (A1738) metu prie Vytauto g. 84 pastato po Vasario 16-osios gatvės važiuojamąja dalimi (1 pav.) buvo aptikta žmonių kaulų (žr. p. 128–130). Žvalgymai buvo perkvalifikuoti į išsamius tyrinėjimus, kurių tikslas – ištirti kultūrinį sluoksnį ir kapus, dalinai ar pilnai patenkančius į plotą, kur bus vykdomi žemės kasimo darbai. Archeologinių tyrinėjimų metu šioje vietoje iškasta viena perkasa su išpjovomis, ištirtas 17,71 m^2 plotas. Rasti 2 kapai su netradiciniais kelių asmenų palaidojimais.

2008 m. tyrinėjimų metu iškastą perkasą skersai kirto dvi šiuolaikinių komunikacijų trasos, kultūrinis sluoksnis ir kapai išlikę tik 1,2–1,4 m pločio tarpuose tarp jų. Po asfaltu, akmenų grindiniu ir žvyru čia buvo 35–40 cm storio tamsios žemės sluoksnis su glazūruotos keramikos, virimo puodų šukėmis, fajanso indų ir plono stiklo fragmentais, keliomis geležinėmis kaltinėmis vinimis. Keramika apytikriai gali būti datuota XVIII a. pabaiga – XX a. pradžia. Charakteringų radinių, kurie leistų tiksliau nustatyti ankstyvąją ribą, nebuvo.

2 pav. Kapas 1(12), skeletas 1. A. Šapaitės nuotr.

Fig. 2. Grave 1(12), skeleton 1.

Po šiuo sluoksniu atsidengė baltas įžeminis smėlis, kuriame 75–95 cm gylyje nuo asfalto paviršiaus išryškėjo kapų duobės. Ištirti du kapai ir užfiksuotas trečios kapo duobės, išeinančios už perkasos ir išpjovų ribų, kraštelis. Likusioje perkasos dalyje kapų nebuvo.

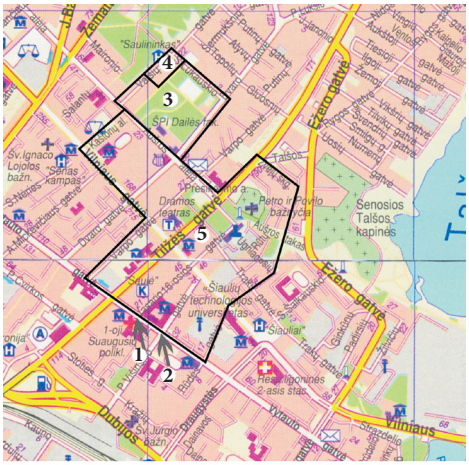

1 pav. Palaidojimų situacijos planas: 1 – Vasario 16-osios ir Vytauto gatvių sankryža. 2008 m. rastų kapų vieta; 2 – P. Višinskio ir Vytauto gatvių sankryža. 1934 m. rastų kapų vieta; 3 – Šiaulių dvarvietė (A1736); 4 – Šiaulių kapinynas (A1737); 5 – Šiaulių senojo miesto vieta (A1738). A. Šapaitės brėž.

Fig. 1. Situation plan of the burials: 1 – the intersection of Vasario 16-osios and Vytauto Streets. Location of the graves found in 2008; 2 – the intersection of P. Višinskio and Vytauto Streets. Location of the graves found in 1934; 3 – the site of Šiauliai manor (A1736); 4 – Šiauliai cemetery (A1737); 5 – the location of the old city of Šiauliai (A1738).

0 500 m

3 pav. Kapas 1(12), kaukolės 1, 2, 3, buvusios po skeletu 1. A. Šapaitės nuotr.

Fig. 3. Grave 1(12), skulls 1, 2, and 3 found under skeleton 1.

Visi kapai orientuoti ŠV (345°) kryptimi.

Kape 1 (12) užkastas mirusysis (2 pav.) buvo įmestas į nedidelę duobę, dubens kaulai ir keliai rėmėsi į duobės kraštus. Kaulai buvo išsidėstę nedideliame 55x59 cm plotelyje. Palaikai gulėjo ant dešiniojo šono, kojos suriestos – šlaunikauliai kiek sukryžiuoti, keliai prispausti prie krūtinės ir sulenkti smailiu kampu, abiejų kojų blauzdų kaulai lygiagrečiai kyla į viršų. Pėdos atsirėmusios į duobės kraštą viršutinėje jos dalyje, jos 45 cm aukščiau nei keliai. Rankos kaulai gulėjo prie krūtinės. Kaukolės nebuvo. Kūnas orientuotas ŠR (75°) kryptimi, skersai kapo duobės. Karsto liekanų ir įkapių nebuvo. Antropologinių tyrimų metu nustatyta, kad skeletas priklausė daugiau kaip 50 m. amžiaus vyrui. Jis sirgo osteoartritu, osteochondroze, periostitu, buvo patyręs kojos nykščio traumą.

Preparuojant skeletą 1 po juo atidengtos trys kaukolės (3 pav.). Kaukolė 1 rasta po mirusiojo šlaunikauliais, duobės dugne. Ji buvo su neišjudintu apatiniu žandikauliu, gulėjo veido dalimi žemyn. Kaukolė 1 priklausė per 40 m. amžiaus vyrui, labai tikėtina, kad ji yra skeleto 1. Apatinio žandikaulio buvimas savo vietoje reiškia, kad galva nukirsta gyvam žmogui arba lavonui nesuirusiais minkštaisiais audiniais. Kitos dvi kaukolės ir kitokie pavieniai žmonių kaulai galėjo patekti iš gretimų suardytų kapų.

Kape 2 (13) užkastos viena ant kitos sumestos dvi moterys. Viršutinės jų kūno dalys buvo suardytos kasant trasą. Skeletas 2 gulėjo ant nugaros, sulenktomis kojomis, orientuotas 350° kryptimi. Tai per 25 m. amžiaus moteris. Nuėmus skeletą, po jais atsidengė skeletas 3. Jis orientuotas ta pačia kryptimi, gulėjo ant kairiojo šono, kojos sulenktos per kelius. Skeletas priklausė 18–21 m. amžiaus moteriai. Karsto liekanų ir įkapių nerasta ir šiame kape.

Perkasoje surinkta pavienių žmonių kaulų iš suardytų kapų, jie koncentravosi dviejose vietose – kapų 1 (12) ir 2 (13) aplinkoje. Pagal antropologinių tyrimų duomenis, kape 1 (12) ir jo aplinkoje buvo surinkta ne mažiau kaip 5 asmenų kaulai, o kape 2 (13) ir jo aplinkoje – ne mažiau kaip 4 asmenų kaulai.

Iš tyrinėjimų rezultatų matyti, kad plote 1 aptikti kapai nėra pavieniai palaidojimai. Tai senkapio dalis. Tą faktą patvirtina 3 vienoje vietoje rasti kapai, orientuoti viena kryptimi, ir aptikti žmonių kaulai iš suardytų kapų. Šie palaidojimai siejami su 1934 m. P. Višinskio ir Vytauto (tada Pagyžių) gatvių sankryžoje, esančioje už 120 m į PR, iškastais kapais (4–5 pav.). ŠAM archeologas Balys Tarvydas čia atliko archeologinius tyrinėjimus. Ištirta 11 palaidojimų lentiniuose karstuose, iš įkapių rasti tik du bizantiški kryželiai ir kardas. Informacija apie tyrimus skelbta leidinyje „Gimtasai kraštas“ (Tarvydas B., Po Šiaulių gatvių grindiniu kapai, *Gimtasai kraštas*, Šiauliai, 1934, nr. 3–4, p. 163–165). O jei pridėsime, kad yra

nepatikrintų žinių apie palaidojimus kvartale tarp Vasario 16-osios ir P. Višinskio gatvių, tai tikėtina, kad šitoje teritorijoje yra buvęs senkapis. Panašu, kad Vasario 16-osios ir Vytauto gatvių sankryža yra senkapio pakraštys. Tokią prielaidą patvirtintų tai, kad likusioje perkasos dalyje ŠR kryptimi palaidojimų nebuvo, be to, mirusieji palaidoti be krikščioniškų apeigų. Daugiausia neįprastai palaidotų mirusiųjų randama už kapinių tvoros.

Kadangi jokių įkapių, leidžiančių datuoti palaidojimus, nerasta, buvo atlikti skeleto 1 pėdos kaulų radiokarboniniai tyrimai. Tyrimų rezultatai parodė, kad palaidojimas gali būti datuojamas nuo XIV a. pradžios iki 1630 m. Dėl vėlyvo laikotarpio datavimas nėra tikslus, tačiau neabejotinai leidžia teigti, kad tai senkapis. Užlaidojimo vėlyvąją ribą patvirtina virš kapų buvusio nesuardyto sluoksnio radiniai, datuojami XVIII a. pabaiga – XX a. pradžia, ir ikonografinė medžiaga. 1800–1801 m. Šiaulių miesto plane Vytauto gatvės sankryžose su Vasario 16-osios ir P. Višinskio gatvėmis jau pažymėti pastatai, nors tolyn nuo centro daugiau namų nėra. Ankstyvoji datos riba problemiška. Faktas, kad 2008 m. iškasti mirusieji buvo be įkapių, o 1934 m. – su dviem krikščioniškais kryželiais, liudija vėlyvesnes radiokarbonines datas. Preliminariai senkapį galime datuoti XVI–XVIII a. ribose.

Kam priklauso palaidojimai, leidžia daryti išvadas du 1934 m. prie mirusiųjų rasti kryželiai su bizantiškų kryžių ženklais ir slaviška maldele. Stačiatikių atsikėlimą į Žemaitijos žemes fiksuoja XVI a. rašytiniai šaltiniai, nors ženkliai jų gausėja tik po to, kai Jekaterina II XVIII a. pabaigoje padovanojo Šiaulių ekonomiją Platonui Zubovui. Unitų, kuriems taip pat galėjo priklausyti bizantiški kryželiai, parapijų tinklas pradėjo plėstis tik po 1617 m.,

4 pav. 1934 m. B. Tarvydo kasinėjimai. Bendras P. Višinskio–Vytauto gatvių sankryžos vaizdas. ŠAM, negatyvas 761 (negatyvo nr. 761). J. Bagavičiaus nuotr.

Fig. 4. The excavations of B. Tarvydas in 1934. The general view of the intersection of P. Vi inskio and Vytauto Streets. ŠAM, negative 761 (negative no. 761).

5 pav. 1934 m. B. Tarvydo kasinėjimai. Penktas kapas. ŠAM, negatyvas 761 (negatyvo nr. 760). J. Bagavičiaus nuotr.

Fig. 5. The excavations of B. Tarvydas in 1934. Grave 5. ŠAM, negative 761 (negative no. 760).

Padubysyje–Bazilijonuose (Šiaulių raj.) unitų bazilijonų vienuolynas įkurtas 1749 m. Sentikių imigracija į Lietuvą minima nuo 1679 m., ji intensyvėja nuo XVIII a. 2 dešimtmečio. Labiausiai tikėtina, kad XVI–XVIII a. ribomis datuojamas senkapis susijęs su pirmaisiais stačiatikiais, kurių Šiaulių apylinkėse galėjo atsirasti XVI a.

2008 m. atidengtuose kapuose mirusieji palaidoti be krikščioniškų apeigų. Netradiciškai palaidoti mirusieji senkapiuose nėra retenybė. Dažniausiai netvarkingai į duobę sumestų mirusiųjų palaidojimai traktuojami kaip neramių laikų – karo, maro, bado kapai. Kape 1 (12) palaidotas daugiau kaip 50 m. amžiaus vyras nukirsta galva. Galimi keli galvos nukirtimo aplinkybių paaiškinimai. Tai galėjo būti mūšyje žuvęs karys, kuriam galva buvo nukirsta kovos kirviu ar kalaviju. Tam prieštarautų faktas, kad didieji kariniai konfliktai nuo XV a. iki pat 1656–1660 m. karo su Švedija iš esmės nesiekė Šiaulių, ir mirusio vyro amžius – jam buvo jau per 50 metų. Mirusysis galėjo būti nusikaltėlis, nubaustas mirties bausme nukirsdinant. XVII a. dvarų teismų knygose užfiksuotos mirties bausmės nukertant galvą kalaviju, minimas Šiaulių budelis.

Labiausiai paplitęs aiškinimas apie palaidojimus su nukirstomis galvomis, rankomis ir kojomis remiasi krikščioniškoje Europoje gyvavusiais prietarais, kad vaiduokliai nustoja vaidentis, jei gyvieji atkasa jų kapus, nukerta galvas ir padeda taip, kad mirusysis negalėtų pasiekti savo galvos. Kapų atkasimas ir apeigos su mirusiaisiais nukertant galvą žinomos ir maro epidemijų metu.

Mirusiojo, užkasto kape 1 (12), atveju karinio konflikto metu žuvusio kario versija atrodo mažiausiai įtikinama. Greičiausiai tai bus mirties bausme nubaustas nusikaltėlis arba jau miręs žmogus, su kuriuo susidorojo prietaringi amžininkai.

1934 ir 2008 m. archeologiniai tyrinėjimai parodė, kad Šiauliuose, P. Višinskio, Vytauto ir Vasario 16-osios gatvių rajone esama ne visiškai suardyto senkapio, priskiriamo stačiatikiams ir preliminariai datuojamo XVI–XVIII a. P. Višinskio ir Vasario 16-osios gatvių sankryža – tai senkapio pakraštys, kur mirusieji užkasti be krikščioniškų apeigų.

The old cemetery at Vytauto St. 84, Šiauliai

In 2008 one trench with projections (a total area of 17.71 m^2) was excavated during an excavation of the Vasario 16-osios Street carriageway near Vytauto St. 84, Šiauliai (Fig. 1). Two graves with the non-traditional burial of several individuals were found in the trench (Fig. 3). Grave 1 (12) contained a beheaded male over the age of 50 (Fig. 2). Grave 2 (13) contained two females, one thrown on top of the other.

The graves discovered in 2008 are part of the old cemetery and connected with the graves that were excavated at the intersection of P. Višinskio and Vytauto Streets in 1934 and located 120 m beyond the excavated trench (Figs. 4, 5). The intersection of these streets was probably the edge of the old cemetery. On the basis of the crosses found in 1934 and the radiocarbon test of remains 1 in 2008, the old cemetery can preliminarily be dated to the 16th x 18th centuries. The Byzantine crosses allow the old cemetery to be attributed to the Uniates, Old Believers, or Orthodox believers. On the basis of the historical context, the old cemetery should probably be connected with the first Orthodox believers, who could have

appeared in the vicinity of Šiauliai as early as the 16th century.

The individuals in the graves excavated in 2008 were thrown haphazardly into the pits. These should be graves from a period of unrest, e.g. war, plague, or famine. The beheaded individual in grave 1(12) was probably an executed criminal or an already deceased man, who was treated this way by superstitious contemporaries.

Linas Tamulynas

Ginčaičių (Gilandviršių) kapinynas

Šiandieninis Gilandviršių kaimas, esantis Tauragės rajono PV kampe, apjungia dvi iki II Pasaulinio karo čia buvusias gyvenvietes: Gilandviršius (vokiškai *Gillandwirszen*) (V dalis) ir Ginčaičius (vokiškai *Gintschaiten*) (R dalis). Iki II Pasaulinio karo išleistoje periodinėje spaudoje ir literatūroje abiejose gyvenvietėse minimi archeologiniai objektai.

Gilandviršiuose pagal vietos kraštotyrininko O. Schwarzieno informaciją, skelbtą 1929 m., buvo rasta atsitiktinių radinių bei minimas Pylimo kalnas, esantis kelyje (šalia kelio) į Sodėnus. Remdamasis šia informacija 1931 m. išspausdintoje knygoje K. Engelis nurodo, kad radiniai buvę rasti ant Pylimo kalno. Pylimo kalno lokalizacija neaiški. Tai nėra tas pats objektas, kurį 1963 m žvalgymų ataskaitoje nurodė A. Tautavičius, nes ši kalva yra buvusio Ginčaičių kaimo teritorijoje.

Ginčaičiuose, pagal to paties O. Schwarzieno surinktą informaciją, į R nuo kelio į Barzūnus yra Šventkalnis. Pastarasis objektas lokalizuojamas dabartinių Gilandviršių P dalyje, jis saugomas kaip turintis mitologinę vertę.

2004 m. archeologai Z. Baubonis ir G. Zabiela, ieškodami minėto Gilandviržių Pylimo kalno, iš vietos gyventojo Ričardo Martinkaus gavo ietigalį, rastą ant kalvelės, apie 100 m į PV nuo buvusių Ginčaičių kaimo kapinių. Šis objektas negali būti siejamas su aukščiau minėta Gilandviršių radimviete, nes ietigalis rastas buvusio Ginčaičių kaimo teritorijoje. 2007–2008 m. atlikti archeologiniai žvalgomieji tyrinėjimai šalia Ginčaičių kaimo senųjų kapinių, ištirtas 72 m^2 plotas (7 perkasos), rasti 2 kapai.

Kapas 1 aptiktas perkasoje 4, tirtoje apie 45 m į PR nuo Ginčaičių kaimo senųjų kapinių. 1,45x0,7 m dydžio kapo duobė orientuota PV–ŠR kryptimi. PV jos galas perkastas kitos duobės, todėl pradinis ilgis neaiškus. Mirusysis palaidotas karste (fragmentų aptikta ties dešiniu šonu), aukštielninkas, rankos sulenktos, plaštakos sudėtos ties dubens kaulais. Kape rastos įkapės: 3 smeigtukai rutulio formos galvutėmis, aptikti ant mirusiojo viršugalvio ir ties smilkiniais, 2 žiedai nežymiai išplatinta priekine dalimi ant kairės rankos piršto, vienas žiedas aptiktas žemiau dubens kaulų, peilis kauline rankena alavinėse makštyse – prie kairiojo šlaunikaulio. Šalia peilio aptikti odinės piniginės fragmentai, kuriuose konservavimo metu surastos odinės adatinės (?) liekanos, 2 smeigtukų rutulio formos galvutėmis liekanos, geležinės adatos (?) fragmentai, rastos 3 sidabrinės monetos (du Aleksandro pusgrašiai, kaldinti apie 1495–1503 m. (LDK), ir Žygimanto Augusto pusgrašis, kaldintas 1563 m. (LDK) (nustatė E. Remecas)), 2 vario lydinio žiedai nežymiai išplatinta priekine dalimi, natūralios sieros gabalėlis bei keletas vilnonių audinių fragmentų (piniginės ir jos viduje aptiktų daiktų cheminę sudėtį nustatė LNM restauratorės R. Rinkevičiūtė ir R. Ulozaitė). Į ŠR